

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ ГАЛИЧИНИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ**Ігор Голиборода**

Львівський державний інститут новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола, вул. Генерала Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна e-mail: iholybor@polynet.lviv.ua

Опрацьовано результати практичної діяльності гіда-перекладача по Львову та Галичині. В бінарному українсько-англійському зіставленні досліджено проблематику перекладу реалій (культурних термінів) - "термінів на позначення характерних явищ історії, культури, побуту певного народу, невластивих іншому народу". Виділено характерні групи сучасних реалій Галичини: історичні реалії, реалії чужомовного походження, власні назви-реалії, наукові терміни - реалії. Для кожної групи в межах цільової (англійської) мови визначено типові способи відтворення семантичної структури реалій, наведено варіанти перекладу ключових термінів.

Ключові слова: реалія Галичини, переклад, бінарне зіставлення, семантична структура.

Головний напрям розвитку економіки західноукраїнського регіону - є розвиток туристичної індустрії. Важливим компонентом цієї діяльності є розвиток ринку екскурсійних послуг, всебічне та об'єктивне ознайомлення іноземних туристів із багатством української культури, архітектури та мистецтва, подіями давньої та сучасної історії, особливостями побуту, красою та своєрідністю природи. Для успішного виконання цього завдання потрібна всебічна підготовка кваліфікованих гідів - перекладачів.

У діяльності екскурсовода, гіда-перекладача неминує постає проблема розуміння, пояснення та перекладу українських реалій. Термін "реалія" використовують на позначення "предмету, поняття, явища характерного для історії, культури, побуту, життя того чи іншого народу, країни, що не зустрічається в інших народів" [1, с. 54; 3, т. 6, с. 227]. Цей термін може також називатись *cultural term* - культурний термін [13, с.75]. Іншими відомими назвами є *cultural word* [12, с. 12], *the unit of specific national lexicon* [11, с. 62] та інші. (надалі для зручності будемо послуговуватись двома назвами - "реалія" та "культурний термін"). Найбільш коректним перекладознавчим визначенням реалії можна вважати її трактування як одиниці вихідної мови, основне лексичне значення якої вміщує (у плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за нею комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності цільової мови. Звідси, зокрема, випливає, що реалія - змінна, відносна категорія, яка чітко проявляється при бінарному зіставленні конкретних мов та культур [1, с.58].

Враховуючи характер та особливості культурних термінів, доречно говорити не про переклад реалій у буквальному розумінні, а лише про віднайдення семантико-стилістичного відповідника реалій. Відтворення семантико-стилістичних функцій реалії є кардинальним питанням перекладознавства, однією з ключових проблем практичного перекладу. Головні способи відтворення функцій реалії при художньому перекладі такі: транскрипція або транслітерація; гіперонімічне перейменування (метод узагальнення); дескриптивна перифраза (описовий переклад); комбінована реномінація (транскрибування з описовою перифразою); калькування; уподібнення (метод аналогії); транспозиція на конототивному рівні; віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад); контекстуальне розтлумачення реалії [1, с. 84-139].

Локальні (місцеві, регіональні) реалії менш відомі та зрозумілі для іноземця, ніж традиційні загальноукраїнські. Такі терміни та поняття як "борщ", "вареники", "козак", "Верховна Рада", "гетьман". завдяки інтенсифікації міжнародних контактів і популяризації культури України в світі стають для іноземця все більш доступнішими. Все більше туристів прибуває в Україну вже ознайомленими з головними "родзинками" нашого життя.

Натомість реалії, характерні для Галичини, проблемніші для розуміння та перекладу. Прикладами таких реалій можуть слугувати терміни "бофони", "рахва", "криївка" та ін. Водночас треба розрізняти діалектні (місцеві) реалії та діалектні, або місцеві назви відомих об'єктів, явищ і т.п. [1, с. 67]. Львівська говірка (гвара) охоплює багато специфічних лексичних одиниць ("вар'ят", "васервага", "гвер", "філіжанка", "рейвах", "на галь-паль" та інші.) [2], але в

цілому їх можна розглядати як місцеві (діалектні) назви загальновідомих явищ. Ці діалектні назви та вирази іноді мають окремі риси (семи) реалій, але при усному спілкуванні та перекладі ці семантичні особливості не завжди актуалізуються, тому ці терміни зазвичай перекладають методом аналогії або узагальнення: "цісар" - *Austrian emperor*, "касарні" - *the barracks* і т.п.

Надалі ми будемо розглядати слова та словосполучення, які при бінарному українсько-англійському зіставленні виявляються як реалії і є термінами на позначення подій, явищ, традицій саме Галичини або пов'язаних із Галичиною (характерні риси та предмети побуту, історичні, політичні, мистецькі, військові, релігійні традиції та особливості, явища суспільного життя тощо.).

До сфери наших зацікавлень входять сучасні культурні терміни широковживані в термінах щоденної практики гйда-перекладача, екскурсовода по Львову та Галичині. Говорячи про переклад реалій у широкому розумінні, маємо на увазі, що в умовах усного спілкування - передачі повідомлення - може йтися не про віднайдення семантико-стилістичного відповідника цієї реалії, а - в багатьох випадках - лише про відтворення її семантичної структури.

Спробуємо сформулювати певні спільні риси сучасних реалій Галичини.

1. У наш час багато історичних реалій, які мали характер архаїзмів, завдяки корінним змінам у суспільстві, інтересу та уваги до минулого отримали "друге дихання". Вони передусім належать до політичної, культурної, військової, релігійної сфер. У цьому разі навіть базові за значенням та частотою вживання реалії спричиняють труднощі при перекладі.

Усталеним еквівалентом для назви "Українська Повстанська Армія" є термін *Ukrainian Insurgent Army*, іноді - для поінформованого слухача - її скорочена назва "УПА", може бути передана методом транскрибування або транслітерації - *UPA*. Водночас у багатьох випадках для неозначеного слухача варто також подавати додаткове пояснення, наприклад, *Ukrainian non-communist guerilla*, *Ukrainian national resistance* та ін. Пояснення потребують й інші широковживані терміни з непрозорою семантичною структурою: "Українські січові стрільці" (*УСС*) - *Sich riflemen*, *Ukrainian legion in the Austrian army*, "Листопадовий Чин"

- *November rising, proclamation of the Ukrainian state in Halychyna*.

Однією з історико-культурних "родзинок" Галичини, безумовно, є її замки-музеї (Одеський, Підгорецький, Золочівський, Збараський та ін.). Однак логічний англійський відповідник - *the castle* іноді може привести до непорозуміння - в термінах архітектури ці споруди є не "класичними" готичними замками, а укріпленими заміськими резиденціями епохи Відродження, і для туриста з Західної Європи потребують відповідного описового перекладу - пояснення: *fortified manor-house*.

Актуальними й водночас проблемними для перекладу реаліями є терміни "греко-католики", "українські католики", "Греко-католицька церква", "Українська католицька церква" (*УКЦ*). Дослівний переклад - *Greek Catholic Church* - може призвести до непорозуміння: чи не є віруючі етнічними греками?; варіант *Ukrainian Catholic Church* так само викликає питання в непоінформованої особи: чи не є віруючі "звичайними" римо-католиками українського походження? Тому доцільний детальний варіант перекладу - *Ukrainian Greek Catholic Church* або варіант прийнятий на Заході - *The Catholics of Byzantine rite*.

Загалом політичні та військові реалії Галичини можна перекладати методом аналогії, узагальнення або (при першому згадуванні) комбінованої реномінації чи дескриптивної парафрази: генерал - хорунжий - *Division general*, сотник (УПА або УГА) - *captain*, курінь (УПА) - *battalion*, дивізійник - *veteran of "Halychyna" division*, боївка - *Ukrainian guerilla detachment*, бофони - *Ukrainian military bonds*, грипс - *secret message*, стрибки - *soviet accomplices*, штафета - *underground post service*, схрон, криївка - *a small bunker*, псевдобоївка

- *soviet anti-partisan team*, пласт - *Ukrainian scouts*, муж довіри - *community plenipotentiary* та ін. Звичайні слова часом набувають рис прихованих реалій: провідник (надрайонний, крайовий), референт (пропаганди, розвідки) - і потребують відповідного пояснення під час перекладу.

У багатьох випадках комбіновану реномінацію доцільно застосовувати також до інших історичних реалій - термінів на позначення явищ, понять та об'єктів культури, побуту та суспільного життя Галичини: дукач - *dukach, a necklace with coins*, мотанка - *motanka, a doll*

made of threads, рахва - *round box for sheep cheese*" бартка - *the axe of highlanders in Halychyna*, мольфар - *magician in the Carpatians* та ін.

Залежно від семантичної складності релігійні реалії можуть потребувати при перекладі узагальнення, методів аналогії або дескриптивної парафрази. Важливе значення може мати конфесійна належність. Наприклад, "Пречиста Діва", "Пречиста Мати" при перекладі подається як *Mother of the God* або *Virgin Mary* залежно від того, про яку конфесію - православну або католицьку - йдеться в повідомленні.

2. Окрему групу актуальних у наш час історичних реалій Галичини становлять реалії, які мають чужомовне походження - польське, німецьке, єврейське, вірменське: населення наших земель у минулому мало яскраво виражений поліетнічний характер. Варто зазначити, що саме відображення взаємовпливу різних культур і конфесій у мистецтві та архітектурі Львова стало головною причиною його внесення до Списку світової спадщини ЮНЕСКО [9, с. 10]. Сьогодні вихідці з Галичини та їхні нащадки становлять значний відсоток туристів, які відвідують Західну Україну. Ця обставина підвищує актуальність адекватного відтворення семантики реалій Галичини чужомовного походження.

Як приклад розглянемо кілька типових реалій Галичини згаданого типу.

Вірменські: хачкар - *Armenian gravestone or cross*, Вірмено-католицька церква - *Armenian Catholic church* та ін.

Єврейські: кагал - *local Jewish community*, Шоа - *Shoah, Jewish name for Holocaust*, Хаскала - *Jewish Enlightenment in the 19th c.*; цадик - *the head of Jewish Hasidic community*; юденрат - *Jewish authorities under Nazi occupation*; мацева - *Jewish gravestone*, мезуза - *the box with religious text on the house entrance*, кіркат - *Jewish cemetery*, міква - *ritual bath*, цдака - *moneybox for gifts* та ін. Зважаючи на велику кількість туристів із різних країн світу, які проводять генеалогічні або релігійні подорожі в Україну, відвідуючи рідні місця своїх предків, ця група реалій досить вживана у практиці гіда-перекладача. З огляду на особливу семантику вони зазвичай потребують транскрибування та пояснень. Зауважимо, що ці та інші культурні терміни чужомовного походження активно застосовують у туристичній галузі України, використовують у путівниках, публікаціях краєзнавчого та історичного спрямування, інших українських паперових та Інтернет-виданнях [5, с. 27; 6, с. 63; 8, с. 6, 51; 10, с. 170] і тому, на нашу думку, безумовно розширюють культурне та лексичне багатство української мови.

3. Одне з "вузьких місць" у діяльності гіда-перекладача є переклад власних (у тім числі географічних) назв, пов'язаних із Галичиною. При їх контекстному вживанні в багатьох випадках актуалізуються важливі культурні та локальні (національні) семи, що дає змогу трактувати ці терміни як реалії. Згідно з сучасними тенденціями під час перекладу географічної назви загальноприйнятим еквівалентом є сучасний локальний - в нашому випадку український - варіант назви, але іноді (під час генеалогічних подорожей і пошуків) гідові, щоб уникнути непорозумінь, треба також подавати англomовні відповідники давніх чужомовних (польських, австрійських, єврейських, іноді - російських або радянських) назв населених пунктів, вулиць і установ. Наприклад, м. Івано-Франківськ - *Stanislaviv city*, смт. Івано-Франкове - *Janiv city (of Lviv)* та ін.

Терміни у прикладах, наведених вище, можна також охарактеризувати як терміни-епоніми. Вони теж можуть виявляти ознаки реалій [1, с. 66], що потребує адекватного відображення під час перекладу. Наприклад, сумновідома львівська тюрма Бригідки отримала свою назву від колишнього монастиря Св. Бригіти. Ця культурно-історична конотація зазвичай пояснюється при першому згадуванні - *Brygidky prison - former St. Bridget convent*.

Прийнята в Україні назва регіону "Галичина" - *Halychyna* (Галичина в межах сучасної України - так звана. Східна Галичина - охоплює територію Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської областей) не завжди відома за кордоном - у тім числі і в англomовному світі, - де вживанішим поки що залишається термін "Галіція" - *Galicja, Galizia* (не плутати з іспанською "Галісією"). Відповідно вирази *Galician, Galicianer* - "галіцієць"

- часто застосовують як терміни на позначення мешканця або вихідця з Галичини. Їхній український аналог - "галичанин", який у сучасному розумінні трактують як термін на позначення галичан-українців, тоді як термін *Galicianer* позначає передусім представників інших національностей (австрійців, поляків, євреїв), які в різні часи населяли Галичину. Іншим,

більш широким терміном на позначення цих земель є "Західна Україна" - *the Western Ukraine*. Цей термін у сучасному розумінні збігається з поняттям "Західноукраїнські землі"

- *the Western Ukrainian lands* - і охоплює сім західних областей України. В регіональному розумінні це Волинь (*Volyn*), Буковина (*Bukovyna*) та Закарпаття (*Transcarpatia*) (термін "Західноукраїнські землі" загалом може стосуватися також етнічних українських земель і поза межами сучасної України). На жаль, в англійському світі на позначення цих земель часом застосовують неприйнятний із погляду історії термін польського походження "Східна Малопольща" - *the Eastern part of Small Poland*.

До історичних реалій за певних обставин можна також зачислити і спеціальні наукові терміни [1, с. 69]. Прикладом такого терміна, безпосередньо пов'язаного з Галичиною, є ботанічна назва "череха" - популярний у Європі ще за часів середньовіччя гібрид вишні та черешні, культивований лише в околицях колишнього села Клепарів - сьогодні частини Львова (на жаль, цей термін, що відображає в історико-культурному аспекті ботанічну своєрідність Галичини, має характер архаїзму; зокрема, змінився топонім, який походить від цієї назви - вул. Черехова у Львові стала нині Черемховою). При перекладі, крім транскрибування - *cherekha*, доцільно навести також англійський еквівалент наукового терміна - *Sour Cherry of Klepariv* [4, с. 85; 7].

Отож, до сучасних реалій Галичини можна зачислити широкий спектр культурних термінів різного характеру. Говорячи про способи їхнього перекладу (відтворення семантики), можна зробити висновок, що, як і при письмовому перекладі українських реалій [1, с. 150], найефективнішим способом може слугувати комбінована реномінація (при першому згадуванні) з подальшим транскрибуванням. Не менш важливими (для формування лаконічного й однозначно трактованого відповідника в цільовій мові) є методи узагальнення, аналогії та контекстуальний переклад. Загалом відтворення в цільовій мові (англійській) особливостей семантичної структури реалій Галичини є для гіда-перекладача актуальною та складною проблемою, розв'язок якої залежить від багатьох чинників. Як було зазначено вище, той самий (український) культурний термін може мати або не мати характер реалії залежно від культури бінарного зіставлення [1, с. 58]. Український англійський екскурсовод, гід-перекладач у своїй щоденній практиці контактує з представниками різних культур, етносів, конфесій - англійська мова, маючи загально визнаний статус однієї з головних світових мов, мови міжнародного спілкування, може слугувати оптимальною мовою комунікації для туриста з будь-якої країни світу. Тому вибір гідом конкретного способу передачі семантики певного культурного терміна передусім залежить від особистості його співбесідника, зокрема, його культурної, етнічної, національної, соціальної, конфесійної належності, рівня і характеру освіти, сфери особистих інтересів і поінформованості щодо подробиць українського життя. Іншими важливими параметрами комунікації є час, відведений на переклад (передачу повідомлення), умови спілкування та його характер (діловий, офіційний, неофіційний тощо), рівень і спосіб актуалізації в контексті вихідного повідомлення семантичної структури певної реалії, значимість інформації в цілому або явища, події, об'єкта, на позначення якого використовують згаданий культурний термін.

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. - Львів: Вид-во при ЛДУ ім. І. Франка. - 1989. - 215 с. 2. [Електронний ресурс] Козак Л. Короткий словник львівської гвари // журнал "І", 2004, № 36. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/gwara.htm>. 3. Краткая литературная энциклопедия: в 9 т. - М. : Сов. Энциклопедия, 1962-1978. - Т.1-9. 4. Лемко І. Львів понад усе. - Львів: Піраміда, 2003. 5. Липка Р.М. Ансамбль вулиці Вірменської. - Львів: "Каменярь", 1983. - 112 с. 6. Львів. Туристичний путівник. [Загальна наукова редакція: А. Рудницький] - Львів: "Центр Європи", 1999. - 532 с. 7. Маринівський Я. Софіївка і Клепарів // Поступ, 10. 06. 2003 р. 8. Наконечний Є. Шоа у Львові. - Львів, 2005. - 304 с. 9. Онищенко Л. Історична спадщина Львова. 10 років під охороною ЮНЕСКО. // газета "Галицька Брама", № 12 (68), грудень 2008. 10. Слободян В., Бойко О., Лонкевич Д. Синагоги України. Вісник ін-ту "Укрзахідпроектреставрація". № 9. - Львів: "Центр Європи", 1998. - 180 с. 11. Kogunets I. V A course in the theory and practice of translation. - К. : Вища школа, 1986. - 174 с. - Англ. мова. 12.

Lyons J. Language, meaning and context. Bungay, Suff.; Fontana Linguistics, 1981. - 256 p. 13.
Newmark P. Approaches to translation. - Oxford et al.: Pergamon press co, 1981. - XIII, 200 p.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РЕАЛИЙ ГАЛИЧИНЫ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК **Игорь Голыборода**

Львовский государственный институт новейших технологий и управления Имени Вячеслава Черновола, ул. Генерала Чупринки, Львов, 79000, Украина e-mail: iholybor@polynet.lviv.ua

Обработаны результаты практической деятельности гида-переводчика по Львову и Галичине. В рамках бинарного украинско-английского сопоставления исследована проблематика перевода реалий (культурных терминов) - терминов, обозначающих характерные явления истории, культуры, быта определённого народа, несвойственные другому народу. Выделены характерные группы современных реалий Галичины: исторические реалии, реалии иностранного происхождения, реалии - имена собственные, научные термины - реалии. Для каждой группы в пределах целевого (английского) языка определены типичные способы отображения семантической структуры реалий, приведены варианты перевода ключевых терминов.

Ключевые слова: реалия Галичины, перевод, бинарное сопоставление, семантическая структура.

THE RENDERING OF THE REALIA FROM HALYCHYNA INTO ENGLISH **Ihor Holyboroda**

Vyacheslav Chornovil Lviv State Institute of Novel Technologies and Management, 130, General Chouprynka St., Lviv, 79057, Ukraine e-mail: iholybor@polynet.lviv.ua

The problems concerned with the interpretation of local realia are discussed along the lines of achieving their adequate correspondences in English. The realia is a term denoting a characteristic phenomenon of history, culture or mode of life of a chosen community that seems strange and difficult to comprehend by the given counterpart. Several groups of realia are singled out. Typical methods of the reflection of their semantic structure are disclosed for each group in terms of the target language.

Key words: realia from Halychyna, interpretation/translation, binary correspondence, semantic structure.

Стаття надійшла до редколегії 12.12.2010 р.
Статтю прийнято до друку 10.10.2011 р.